

***Жәбірленуші тұлғасын психологиялық
талдау.***

Сабақ жоспары:

- 1. Жәбірленуші тұлға.*
- 2. Виктимділік және виктимді мінез-құлық.*

1) Жәбірленуші дегеніміз қылмыстың салдарынан материалдық және моральдық зиян шеккен адам. Жәбірленуші қылмыстың дара элементі болып табымайды. Жәбірленуші қылмыстық заңдармен қорғалатын қоғамдық қатынастармен байланысты болатын болса, онда ол қылмыс объектісіне жатқызылады.

Жәбірленуші тұлғасы мен мінезін виктимология зерттейді. Криминологиялық виктимология айтарлықтай жаңа ғылыми бағыт болып табылады. Осының салдарынан оның теориялық негізі де, ғылыми аппараты да әлі күнге дейін толық қалыптаса қоймаған. Криминологиялық виктимологияда «жәбірленуші», «құрбан», «виктимділік», «виктимизация» категориялары бастылары болып табылады.

Жәбірленуші, құрбан – бұл қылмыстан физикалық, моральдық немесе мүліктік зардап шеккен адам. Мұнда оның заңда көзделген тәртіпте қылмыс жәбірленушісі деп танылуы және осы статусын субъективті түрде ұғынуы маңызды емес.

Индивидуалды қылмыстық мінез генезисіндегі жәбірленушінің ролі қылмысқа тікелей қарсы тұрудан қылмыстық әрекеттерге арандатуға дейін бола алады.

Жәбірленуші мінезінің келесі түрлерін ажыратады:

1) бейтарап, мұнда жәбірленушінің мінезі қылмыстың жасалуына не ықпал етпеген, не кедергі де болмаған (мысалы, көлік жүргізушісінің тротуардағы жолаушыны басып кетуіндегі ситуация);

2) әлеуметтік-қолдаушы (жақсы, игі) мінез қылмыстық әрекеттерге белсене қарсылық көрсетуде көрініс табады (мысалы, азаматтың бұзақылық әрекеттерді тоқтатуға атсалысуы);

3) жәбірленушінің теріс қылықтары моральдық немесе құқықтық нормалардың бұзылуын туғызады (мысалы, қақтығысты туғызуы, қарсы мәмілеге түсуі, қылмыстың жасалуына дейінгі кезеңде мас күйінде болуы және т.с.с.).

Жәбірленушілерді де қылмыскер тұлғасы сияқты жас мөлшеріне қарай, рөлдің статусына қарай, қылмыскермен қатынасына қарай, адамгершілік-психологиялық белгілеріне қарай, олардың "кінәсінің" деңгейіне қарай, олардың мінез-құлқының сипатына қарай топтастыруға болады. Соның бірі жәбірленушілерді оларға тән белгілеріне қарап топтастыру.

1) универсалдық тип - бұлар барлық қылмыстың әртүрлі жағдайларда жәбірленушісі бола алады.

2) таңдаулы тип - тек белгілі бір қылмыстардың құрбаны бола алады. Тұрмыстық агрессивтілігі - денсаулығына қарсы қылмысқа, кәсіпкерлік қызметі - оған қарсы мүліктік қылмысқа сеп болады т.б.

3) ситуациялық тип - олардың виктимдігі орташа, ситуацияға байланысты қылмысқа сеп болады.

4) кездейсоқ тип - жол-көлік оқиғасының т.б. құрбаны болу мүмкін.

5) кәсіби тип - оның құрбан болуы кәсібіне байланысты.

Тағы да бір критерийдің түрі ол
- жәбірленушінің мінез-
құлқының сипатына қарай:

1) Белсенді
жәбірленушілер

2) Бастамашы
жәбірленушілер

3) Бәсең
жәбірленушілер

4) Бейтарап
жәбірленушілер

5) Бағамдай алмайтын
жәбірленушілер

Виктимділік – өз алдына жағымсыз құбылыстар құрбаны болуға бейімділік. Адам әлі ондай болған жоқ, бірақ оның тұлғасында белгілі бір жағдайларда ондай ететін белгілі бір қасиеттер бар.

Виктимология латынша *victima* (құрбан) және грекше - *logos* (ілім) деген екі сөзден тұрады, яғни құрбан туралы ілім дегенге келеді. Бірақ осы ілімнің табиғаты туралы ғылымда пікіралуандығы да жоқ емес.

Бұл туралы үш түрлі көзқарас бар:

1) Виктимологияны криминологияның саласы деп есептейтіндер;

2) Виктимологияны криминологиямен қатар өмір сүретін салааралық ғылым деп санайтындар;

3) Виктимологияны жалпы барлық құбылыстардың құрбандары туралы ғылым деп санайтындар

Виктимділіктің түсінігі мен түрлері. Криминологияда **victima** (құрбан) түбірінен тұратын үш түрлі ұғым қолданылады. Олар - виктимология, виктимизация және виктимділік. Оның виктимологиясы құрбан туралы ілім екенін айттық, ал виктимизация болса, адамның қылмыс құрбанына айналу процесін білдіреді.

Виктимділік - өзіне тән қасиеттерге не атқаратын қызметіне байланысты тұлғаның қылмыс жәбірленушісіне айналып кету бейімділігі. Ол бейімділік оның өз мінез-құлқына да тәуелді бола алады немесе оған тәуелсіз объективті де өмір сүре алады.

Индивидуалдық виктимділік - белгілі бір тіршілік жағдайына байланысты (ситуацияға) қылмыс жасау үшін жағдай жасауға жәрдемдесетін жеке индивидтің әлеуметтік, биофизикалық, психологиялық сипаттағы қасиеттері.

Түрлік виктимділік - бірқатар мән-жайларға орай кейбір жеке адамдардың белгілі бір қылмыс түрлерінің құрбаны болуға бейімділігі (тонау, зорлау).

Топтық виктимділік - демографиялық, психологиялық, биофизикалық және басқа да қасиеттері ұқсас адамдардың қылмыс құрбаны болуға бейімділігі (инкассаторлар, күзетшілер, таксистер).

Жаппай виктимділік - адамдардың белгілі бір бөлігінің субъективтік қасиеттеріне қарай қылмыстан тәни, моральдық, материалдық зардап шегуінің объективтік мүмкіндігі.